

KETTÉOSZTOTT KÖPENY SZENT MÁRTON ÉS PANNONIA

Két kiállítás Szombathelyen és Pannonhalmán

SÁGHY MARIANNE

A 2016-os Tours-i Szent Márton-évet két jelentős régészeti kiállítással ünnepli június 3. és szeptember/november 30. között az a két helység, amely Magyarországon leginkább összeforrott a szent emlékével: szülőhelye, Savaria/Szombathely és kultushelye, a Pannonia Szent Hegyén épült Szent Márton Bencés Apátság. Mintha utánozni akarták volna Szent Márton nagylelkű gesztusát – ahogy kettévágta köpenyét, hogy segíthessen a kolduson –, a két kiállítóhely testvériesen megosztozik Márton „örökségén”, és így a Pannonia területéről előkerült késő antik (4–8. század) római és keresztény leletekkel a két város újkeletű együttműködését is demonstrálni tudják. Romanitas és Christianitas egyforma súllyal szerepel a kiállításokon: Márton római katonából lett remete, majd püspök, és a rendezők nagyon helyesen ennek a (saját korában egyébként korántsem szokatlan) életpályának mindkét kulturális és vallásos meghatározóját bemutatják. Az Iseum Savariense Múzeum a római Pannoniára összpontosít: hogyan váltak pogányból kereszténnyé a dunai provinciák a 3–4. században? A pannonhalmi Majorsági Látogatóközpont nemcsak az egyház 4. századi jelenlétét mutatja be Pannoniában és Illyricumban, hanem a népvándorlás korban a Kárpát-medencében megtelepedett germán, iráni és türk sztyeppe népek krisztianizációját is a 4–8. században. A kiállított tárgyak nem közvetlenül kapcsolódnak Szent Mártonhoz, a szent korát és az utána következő századok világát azonban remekül megvilágítják. Hazánk késő antik örökségének bemutatása régóta esedékes, de a Seuso-kincs ([Magyar Régészet, 2014. nyár](#)) részleges megvásárlásával immár elodázhatatlanná vált. A Szent Márton-év pompás alkalmat ad régészek és művészettörténészek számára, hogy rendszerezzék az új leleteket és újraértékeljék a jól ismert tárgyakat. Ezek a kiállítások új összefüggésekbe helyezik a késő antikvitást és felszabadulva a születési hely pontos meghatározásának (Szombathely vagy Györszentmárton/Pannonhalma?) kényszerétől remélhetőleg fel is lendítik a Márton-kutatásokat.

Mindkét kiállítás Sulpicius Severus *Szent Márton élete* című híres életrajzából vett idézetekkel tagolja a késő antikvitás tárgyi kultúrájának bemutatását. A *Vita Martini* és a *Dialógusok* az egyetlen információnk Tours csodatevő püspökéről, de itt a szöveg csak dekoráció, hiszen nem hozható kapcsolatba semmilyen régészeti leletcsoporttal sem Pannoniában, sem Galliában. Sajnálatos, hogy a kiállítás címe inkább vidéki popegyüttesre vagy régi magyar motormárkára emlékeztet, semmint a szentre. Szent Márton identitásának legfontosabb meghatározása ugyanis mindvégig kimaradt a magyarországi ünnepek eseményeiből és publikációiból. Pedig az egyháztörténet több Szent Márton is ismer (a szintén pannoniai Bragai Szent Mártontól Porres Szent Mártonig), és Tours említése több szempontból is szerencsés lett volna. A katalógust könnyebb lenne besorolni és megtalálni, mivel a szentév nemzetközi, és így a kiállítások is megtalálhatók lettek volna a nemzetközi események között az egész világon. A testvérvárosi és az udvariassági szempontok is ezt követelték volna, hiszen az ünnepségek a tours-i érsek jelenlétében zajlottak. Savaria és Tours összekapcsolása jó alkalom lett volna a pannonai és a magyar kereszténység nemzetközi kapcsolatainak hangsúlyozására. Ezt a lehetőséget elszalasztották a szervezők. A műtárgyak nagyrésze magyar múzeumokból származik (ahol azonban többnyire a raktárban őrzik őket), de néhány jelentős kölcsönzés is történt más európai gyűjteményből is (Zágráb, Szávaszentdemeter/Sremska Mitrovica, München, Mainz, Bécs). A szépen kiállított katalógust Tóth Endre, Vida Tivadar és Takács Imre szerkesztette. A katalógus nagyszerű képeket közöl a gyakran apró tárgyakról, de a szakirodalomban már meghaladott szempontok szerint mutatja be a késő antik Pannonia, Illyricum, Noricum és Dacia provinciák történetét. Sajnos mindezt sok hibával: Pannonia hosszú ó-val – a latin eredeti jobban illett volna a témához; Alexandriai Szent Atanáz/Athanasius/Athanásziosz neve összevissza szerepel; Sirmiumi Szent Irenaeus nevét végig helytelenül írják (Ireaneus, Ireneaus); egy

tanulmány társszerzőjének nevét kihagyták; a bibliográfia egyenetlen. Adamik Tamás szövege tulajdonképpen a Severus életrajzot mondja el és ez, valamint Perendy László tanulmánya, számos fontos kérdést nem mutat be (például a szent születési évének problémája). A cikkek egy részénél hiányzik a legújabb, 2000 utáni szakirodalom.

Igitur Martinus Sabaria Pannoniarum oppido oriundus fuit: Márton tehát Pannonia Sabaria nevű városában született, írja Sulpicius Severus, de hogy mikor, azt nem közli. A szakirodalom legvitatottabb kérdése jelenleg az, hogy 316-ban vagy 336-ban született-e Márton, és a Szent Márton-év kapcsán feltétlen érdemes lett volna erre kitérni. Márton apja császári lovassági tiszt (**tribunus**) volt és pogány. A szombathelyi Iseum Savariense kiállítás Márton pannoniai éveit jeleníti meg a savariai császári palota rekonstrukciójával és a mindennapi élet Pannonia területén talált tárgyaival (építészeti töredékek, császárfejek, pénzek, ékszerek, fibulák, övcsatok, főzőedények és meglepően nagyszámú üvegtárgy), köztük az a csodálatos és a nemzetközi leletanyagban is páratlan kobaltkék üvegváza, amelyet a Somogy megyei Mosdóson találtak. A második rész a pogány vallási életet tárja elénk: Fortuna, Lares, Iupiter Dolichenus szobrai, Mithras-oltárok, fogadalmi szobrocskák, Silvanusnak szentelt ezüst és arany fogadalmi gyűrűk, a Konstantin császár iránti hűséget (FIDEM) bizonyító aranygyűrűk, övcsatok és a nyakon viselt, védelmet biztosító aranybullák, cserép ostyakészítő edények, istenek képeivel díszített ládikaveretek tanúsítják a politeista kultuszok virágzását. A kiállítás utolsó részében a kereszténység érkezéséről zsidó és keresztény feliratok, kereszttel vagy a Krisztus-monogrammal díszített gyűrűk, fibulák, lámpák, liturgikus tárgyak, üvegcancsók, aranyfenekű poharak és halotti feliratok számolnak be. A ságvári ládikavereteken (Magyar Nemzeti Múzeum) Lázár feltámasztása, a dunaújvárosi ládikavereteken (Mainz, Römisch-Germanisches Zentralmuseum) Dániel az oroszlánok barlangjában, Mózes vizet fakaszt a sziklából, a kánai menyegző és Szent Péter és Szent Pál apostolok képei mutatják, hogyan jött létre az új, keresztény ikonográfia a klasszikus művészet nagy témáinak újrahasznosításával. A Jónás történetét ábrázoló márvány oltárlap (Zágráb, Arheološki Muzej), az Ariust ábrázoló téglakarcolat (Szekszárd, Wosinsky Mór Múzeum), és az alsóhetényi Krisztus-monogrammal ékes arany díszsisak szenzációs darabok, amelyeket mindenképpen látni kell (1. kép). A kiállítás így arra is felhívja a figyelmet, hogy milyen jelentős leleteket őriznek múzeumaink, és milyen jó lenne, ha ezek állandó kiállításokon mindig megtekinthetők lennének. Végül pedig a pécsi késő antik temető sírkamráinak makettjei zárják a szombathelyi kiállítást.

Pannonhalmán rövid bevezetést olvashatunk a bencés apátság alapításáról a legkorábbi magyarországi oklevelek segítségével. Tours-i Szent Márton tiszteletének terjedését remek térkép mutatja, amelyet sajnos a katalógusban nem közölnek újra. Több mint ezer helység viseli a Kárpát-medencében a tours-i püspök nevét. (E helységek képviselőinek találkozója is lesz Pannonhalmán novemberben!) Bécsi barokk rajzok és liturgikus kelyhek tájékoztatnak a szent kultuszának tudatos felélesztéséről a török háborúk után.

A 4. századi templomok, liturgikus tárgyak és épületelemek szemléletesen emlékeztetnek a kereszténység véráztatta kezdeteire és az egyház győzelmére a konstantini fordulat után. Pannonia különösen gazdag volt mártírokban, de a kiállítás ezt nem hangsúlyozza kellőképpen a friss magyar kutatások (Nagy Levente és Tamás Hajnalka) dacára. Egyetlen felirat emlékezik meg Sirmiumi Szent Irenaeusról, míg Quirinus, Synerus és Pollio, Anastasia és a négy koszorús szent (Quattor Coronati) fölött a kiállítás szó nélkül elsiklik,

1. kép: Orrvédő lemez Krisztus-monogrammal

Forrás: [http://szentmarton-pannonia.](http://szentmarton-pannonia.hu/?artwork=orrvedo-lemesz-krisztus-monogrammal)

[hu/?artwork=orrvedo-lemesz-krisztus-monogrammal](http://szentmarton-pannonia.hu/?artwork=orrvedo-lemesz-krisztus-monogrammal)

pedig e vértanúk tiszteletére Róma városában már a 4. századtól épültek hatalmas templomok! Patenák, lámpák, harangok és az aquincumi kora keresztény bazilika aprócska oszlopai (Budapesti Történeti Múzeum) segítenek elképzelni, milyenek lehettek az első templomok Pannoniában. A *sanctimonialis* Laurentia felirata Ursacius ördögűzőről (a katalógusban Ursacius) a kiállítás legizgalmasabb darabja, kár, hogy a rendezők ezt nem hangsúlyozták eléggé. A felirat az aszkétanők szponzori szerepéről tanúskodik az egyházban. Ha valóban Sirmiumi Ursacius püspökre vonatkozik, akkor az arianizmus népszerűségét bizonyítja a dunai provinciákban. A Seuso-kincs hiánya a kiállításon a másik elszalasztott lehetőség a korszak átfogó bemutatására. A legújabb kutatások ugyanis éppen azt emelik ki, hogy a gazdag és áhítatos világi keresztények támogatásának mekkora szerepe volt az egyházban és a vidék krisztianizációjában. A kincs nagy vadásztálgán (a tárgy nincs kiállítva, de a katalógusban szerepel) a tulajdonos neve elé Krisztus monogramját

vészte a mester. A 4. században a Seusóhoz hasonló tehető nagybirtokosok – Petronius Probus, Nolai Szent Paulinus, Sulpicius Severus – mozdították elő az aszkéta püspökök – Márton, Milánói Szent Ambrus, Ávilai Priscillianus – megválasztását, terjesztették el tiszteletüket és írták meg életrajzukat. E jámbor nagybirtokos réteg társadalmi ambíciója, politikai érdekei és anyagi lehetőségei teremtették meg az új egyházi vezetőit: a szerzetespüspököt. A középszerű vidéki papsággal ellentétben a szerzetespüspök a legfelsőbb római vezetőréteggel tartotta a kapcsolatot (egyesek szerint Márton legjobb barátja a seregben a későbbi I. Valentinianus császár volt). Laurentia és Seuso tehát jóval több, mint két késő antik keresztény véletlenszerűen fennmaradt neve: ők a társadalmi felhajtóerő a hatalom új formája az aszkézis mögött.

Az ötödik rész a kereszténység fennmaradását tárgyalja a barbár inváziók idején. A népvándorlás kor régészeti leletei különlegesen gazdagok Magyarországon, mivel minden menekült, migráns, hódító és utazó a Kárpát-medencét átszelve tart keletről nyugatra. Keresztekkel díszített apró, mindennapi eszközökön és személyes tárgyakon – korongfibulák, tűk, nyakban viselt keresztek, zarándokampullák, brossok, ékszerek, övcsatok, koporsóra szegezett keresztek – láthatjuk, hogy a középosztály és az alacsonyabb rétegek hogyan jelezték a keresztény Istenbe vetett hitüket (2. kép). A kiállítás utolsó része a barbár elit megtérését mutatja be, amely Szent Márton energikus térítő tevékenységét is felidézi. A pannonhalmi hun halotti tor hatalmi jelvényei – egy díszkard és egy különleges aranyíj (Győr, Rómer Flóris Múzeum) – arany és csontamulettek, a kölked-feketekapui avar övcsat (Magyar Nemzeti Múzeum), a párducson lovagló harcos és a mitikus perzsa griffszárkány (*senmurw*) küzdelmét ábrázoló bronzveret és a sárkányszerű szárnyas oroslán a pogány népek hitvilágát idézi. A klasszikus vadászjeleneteket – amelyet például a Budakalászon nemrégiben előkerült bámulatos ezüstözött rézkancsón láthatunk (Szentendre, Ferenczy Múzeum) – azonban nem lehet egyszerűen a pogány valláshoz kötni, hiszen ezeket az ábrázolásokat pogány és keresztény megrendelők és tulajdonosok egyformán szerették. A germán, hun, avar vezetőréteg ékszereit ékesítő keresztek nem feltétlen hitjelzők, lehet, hogy védőamulettként vagy egyszerű díszítőelemként alkalmazták

2. kép: Szalagfonattal

és állatornamentikával díszített korongfibula

Forrás: <http://szentmarton-pannonia.hu/?artwork=szalagfonattal-es-allatornamentikaval-diszített-korongfibulak>

őket (3. kép). Az Ozora-Tótipusztán talált 7. századi avar sírmeléklet ékszerei, a kölked-feke-tekapui kincslelet STEFANOS feliratú aranykarkötője vagy a Dunapatajon talált, keresztet tartó emberekkel díszített, dobozalakú aranykitűzők (Magyar Nemzeti Múzeum) gyönyörűen illusztrálják, milyen népszerűek voltak a keresztény szimbólumok a barbár elit körében. Az avar-bizánci nagyszentmiklósi kincs (Kunst-historisches Museum, Bécs) három, kereszttel díszített aranycsészeje látható a kiállításon. A 9. és 10. csésze ismeretlen betűkkel írt feliratán a tudósok egyetlen szót tudtak kiolvasni: a *hydatos* (víz) talán arra utal, hogy a csészéket keresztelési szertartáson használták. A 19. számú edényt az ókori mitológia tengeri griffjei díszítik, amelyek a Boldogok Szigetére utalnak. Ezek az edények egy keresztény liturgikus tárgyegyüttes részei lehettek és ajándékként kerülhettek egy avar herceg tulajdonába.

A két kiállítás izgalmas utazás a római Pannoniától a hun, avar és Karoling Pannoniáig. Az avarok legyőzése után Nagy Károly császár a birodalmi városok kiváltságaival ruházta fel a 6. századi földrengésben elpusztult, romokban álló, lakatlan Savariát csupán azért, mert e városé a dicsőség, hogy a Karoling-dinasztia és a Német-Római Birodalom védőszentjének, Tours-i Szent Mártonnak szülőhelye lett. Ez a kereszténység közép-európai elterjedésének csodálatos régészeti emlékeit nagyszerűen bemutató két tárlat a pannoniai katonából Tours püspökévé választott Szent Márton térítő munkásságának is kiemelkedő emléket állít.

3. kép: Előkelő germán nő ékszerei

Forrás: <http://szentmarton-pannonia.hu/?artwork=elokelo-german-no-ekszerei>